

Gyóni Géza halála és tudatzavarának valószínű oka

Egy évvel ezelőtt megemlékeztem Gyóni Géza halálának 90. évfordulójáról, a kolozsvári *Művelődés* 5. számában, és pedig magyar, német és angol nyelvű „In memoriam Gyóni Géza” c. írással. Az azóta eltelt időben sikerült olyan dokumentumra szert tenni, amit érdemes lehet most, egy évvel utána közzétenni, hiszen egy régi folyóiratban lapangó, egy szemtanú által írt beszámoló áll előttünk Gyóni utolsó napjairól a krasznajarszki fogolytáborban, és pedig Tscheik Ernő rajztanárnak a budapesti Társaság c. szépirodalmi és kritikai hetilap 5.

évf. 1918. június 23-i 25. számában megjelent írása. A leírtak alapján talán első alkalommal megpróbáljuk körülírni, illetve megnevezni Gyóni halálának és tudatzavarának okát. Az immáron 90 éves dokumentum feltalálásáért és rendelkezésünkre bocsátásáért hálás köszönettel tartozom Tóthné Korompay Borbálynak, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársának.

„Gyóni Géza utolsó napjaiból. Krasnojarsk, 1918

A kórházban két hónapon át (1916. dec. – 1917. jan.) egy szobában feküdtem Áchim Mihállal, Gyóni Géza testvérével, ugyanazzal a testi s ugyanazon lelki bajjal voltak mindketten betegek. A közös nyomorúság, vágynak s gondjaink azonosága hamar erős kötelékekkel fűzött össze bennünket. Gézát ekkor még alig ismertem. Géza gyakran látogatta meg Mihályt, ki példás testvéri szeretettel csüngött a költőn, s fanatikusan hitt bátyja jövőjében. Gézának meggörnyedt, roskadt háta, sápadtsága és köhécselése aggodalmat keltett bennünk, s amikor Mihály kérésére Bóna ezredorvos

Gyóni Géza
(Jakobovits Artur festőművész
tusrajza, 1916)

megvizsgálta a poétát, nála is tüdőcsúcshurutot állapított meg. Február 2-án átmentünk a tüdőbeteg részére fenntartott pavilonba, ahol egy kis szobában május végéig voltunk együtt mind a hárman. Mihálynak ragaszkodása, szeretete, önfeláldozó, anyás gondoskodása Géza iránt megható, tiszteletet parancsoló volt. Géza bohém, a megélhetés apró-cseprő dolgaival nem törődő, magát sok mindenben túltevő volt. Mihály a gazda, az anya, ki mindkettőjük pénzét, élelmézését, mosását, mindenét intézi. Ő az, aki a reggelit elkészíti, asztalt terít s bont. Ő figyelmezteti Gézát, hogy varrja már meg a nadrágját. Egyszer el-

határoztuk, hogy Gézát befogjuk háztartásunk dolgaiba, hogy nem dolgozunk helyette. Hallottuk, hogy lafkában tojást lehet kapni; elküldtük 20 darabért. Meg is érkezett rövidesen, s hozta egy zacskóban nagy önelégülten a szerzeményt. Ahogy letette, rögtön láttuk, hogy kevés a tojás, nincs az 20 darab. Megolvastuk, tényleg csak 10 drb. volt, s ő húszat fizetett. Nem ment vissza a pénzért vagy a 10 tojásért, persze nem bíztunk rá többé semmit.

Ez az együttlakásunk csendes nyugodtságot ígért. Délelőttönként Gézával olaszul tanultam. Este Mihállal tervezgettünk, ábrándozgattunk, hogy mint is lesz, ha Isten egyszer hazasegít. Géza ágyán »rab-vackán« hanyatt feküdt, s nem vett részt ezekben a mi hazarándulásainkban. Ez az ő szóltan, erős szemmel a végtelenbe néző hanyattfekvése feltűnt, s amikor Mihálynak szóvá tettem, tudtam meg, hogy ekkor születnek versei. Írni ritkán láttam, amit fekvő gondolt, távollétünkben tette papírra. Reggel, amikor elmentünk, hogy legényünk a szobát kitakaríthassa, ő sokszor visszaosont, és gyorsan leírta versét. Ebéd után leledültünk szundítani; amikor azt hitte, már alszunk, felült, és írt. Először ceruzával valami papír-szeletre vetette gondolatait játszva könnyedséggel, fennakadás nél-

kül, alig javítgatva, azután tintával beírta füzetébe, s így adta nekünk olvasásra.

A forradalom, a cár letételének híre erősen foglalkoztatta. Szóből örült a forradalomnak, »a márciusi akaratnak«, s az emberiség haladását, fejlődését ünnepelte benne. Ezekben a napokban, május elején írt egy költeményt »Vörös zászló« címmel. Az orosz katonák sapkájuk rózsáját – »a cár szemét« – vörös szövettel vonták be; a kaszárnyákon vörös zászlók lengtek, amint azt a kerítésünkön kívül álló épületeken láthattunk; s szerte e tenger országban május 1-jén az orosz szabadságot ünnepelték örömmámoros népek. Ezt a verset – úgy látszik, kórházba menetele előtt sok minden más irattal együtt – megsemmisítette, elégette.

Csendes, nyugodt együttélésünk nem sokáig tartott. Mihály légszűruról panaszkodott, hirtelen nagy lázt kapott. Miután napokon át hiába ápoltuk, orvosi rendelkezésre a kórházba ment.

Gézát balsejtelmek kínozták; álmatlan, étvágytalan lett. Nyugtalanosága napról napra növekedett; a hírek is aggasztóbbak voltak. Gondolata, lelke mindig Mihálynál volt a kórházban. Mindjobban látta, érezte, hogy milyen önfeláldozó, szerető testvére volt neki Mihály. Fájdalmas, háborgó lelke fel-fellázadt: testvére ezer lépésnyire feküdt a kórházban; csak két ízben jutott ki hozzá. Június 7-én már elsíratta Mihályt, biztosra vette halálát. Mihály jún. 8-án reggel öt óra tájt minden haláltusa nélkül halt meg.

A temetésen már általában feltűnt, hogy Gézát mennyire megviselte a gyász. Megöregedett, összeesett. Rab voltunk nem engedte, hogy e szomorú útján támogassam Gézát, hogy Mihályt én is elkísérjem a temetőbe. A kerítés kapujánál el kellett válnunk, mert csak nyolc tiszt kísérhette Mihályt. Nehezen vártuk Géza visszaérkezését. Szinte felfrissülten jött haza. Közlékenysége meglepett. Elmondta, hogy egy pacsirta kísérte énekszóval a temetőig Mihályt, s hogy ebben mennyi megnyugvást talált. A következő napokban, június 13-ról 14-re virradó éjjel éjfél tájt felébresztett. Hangja alig hallható, csendes volt. Kért, hogy ne szakítsam félbe, mert nehezebbre esik már a beszéd; csak kevés ideje van még, és sok a közlendője; ne ijedjek meg, végrendelkezni akar. Meggyújtottam a lámpát. Ar-

ca tűzpiros, tekintete a szokottnál szúróbb volt. Két keze mozdulatlanul a mellén imára kulcsolva. Elmondta, hogy abban a bajban hal meg, mint Mihály; ugyanazt a fájdalmat érzi, de eltűrhetetlen erős a fájdalma, s gyorsan végző; mozdulni nem tud. Ne nyugtalankodjam. Elvégeztetett! Orvost csak nehezen s az én lelkiismeretem megnyugtatósára engedett hívatni. Itteni barátainak, ismerőseinek hagyott hátra egy-egy jó szót; Mihály s a maga

Tscheik Ernő iglói rajztanár
önarcképe Krasznajarszkból

holmiját rám bízta azzal, hogy értékesítsem a tisztelnél, s a befolyó pénzt a magyar legénységnek segélyezésére adjam. (355 rubel folyt be az árverésen!) A gyorsan megérkezett orvos túlfeszült, rendetlen idegállapotot talált nála, s morfium-injekciót adott neki. Az orvosnak, kiről tudta, hogy jóakaró-barátja, nem hitte el, hogy megéli a reggelt. A csillapító szer elfojtotta ugyan melle égő tüzét, de nem altatta el. Még mindig nem tudott mozdulni, úgy kellett megítatnom, amikor vizet kért. Reggelre végül jobban lett, tudta tagjait használni. De a meghalás gondolatától nem tudott szabadulni. Tett-vett, rendezte dolgait, és sok mindent elégetett.

A nappal Ozsvár Péter, Balog Pista és Jakubovits Artúr barátjaival töltötte, kik mindvégig hűségesen kitartottak mellette. Ezen a napon írta »Mihályt hazaviszem« c. versét. Mihály halála után most sírt először. Görcsösen zokogva írta a második versszakot. Minden szót fennhangon, sírva mondta, szinte diktálta magának a sorokat, amelyeket keze csak nehezen tudott leírni, ami a kéziratban erősen szembeötlő.

A következő éjjel azzal ébresztett fel, hogy megőrül. Énekeket hall. Most azt hiszi, hogy az orosz őr énekel az őrtoronyban. Előbb azt hitte, hogy Mihály temetésén a tiszti dalárda énekel; majd meg, hogy ő koporsóban fekszik, s neki szól az ének. Nem tud rajta eligazodni, fél... Csak lassan sikerül megnyugtatom, hogy az ágyban van, hogy az ablaktól néhány lépésnyire lévő őrtoronyban énekel a muszka, mint rendszeren. Lassacskán magához jött. A gondolkodásról, alvásról, ébrenlétéről, álomról, képzeletről beszélgettünk reggelig, s okoskodása, beszédje normális, logikus volt, mint mindig, valahányszor Mihályról s az ő meghalásának gondolatától el lehetett terelni figyelmét.

Pénteken reggel az ágyban fekve a falra írta »Térje-

tek meg és szeresetek» c. versét, melyet innen másoltunk le, s csatoltunk kéziratához. Péntek délután megijesztett szokatlan s hirtelen támadt jókedvével. A kávéházhoz hívott, hova tudtommal sohasem járt. Az embereket messziről üdvözölte, s vidáman megszólította, holott rendszeren kerülte őket, az utóbbi napokban pedig bizonyítgatta, hogy üldözik, megvetik a tisztek.

Hift főorvos, Bóna ezredorvos a kórházba való menetelét sürgette, amibe bele is egyezett. 16-án, szombaton, reggel 9 órakor elváltunk kerítésünk kapujánál, nem kíséreltük a kórházba. A következő hét egyik napján meglátogattuk. Ez a látogatás meggyőzött, hogy Gézát elvesztettük. A kórházban az orosz orvos is megállapította súlyos elmebaját, s elszállítását táviratban kérte Irkutzkba. A pavilonunk ellenőrző praporcsikja még Géza életében megjelent, és jegyzőkönyvet vett fel Géza hagyatékáról. Szellemi hagyatékát ekkorra már magamhoz vettem – féltve azt az orosz hatóságtól –, hogy Géza végakaratahoz képest sógorának, dr. Szolárnak átadjam.

A temetése meghatóan szép volt s azon négy nép megtépzott fiai vettek részt.

Tscheik Ernő

A leírásból megtudjuk, hogy a hadifogly tisztek külön szálláshelyen laktak, és közkatoná – tiszt szolga – állott rendelkezésükre, aki mindennapi feladata volt a szálláshelyet rendben tartani és takarítani. Hogy Gyóni együtt lehessen testvéreivel, Mihállyal, akinek tiszt rangja volt, a tábor meglátogató gróf Rostyné elismertette a tábor orosz vezetésével Gyóni tiszt elöléptetését, ami a przemysli erődben történhetett. Gróf Rostyné a Nemzetközi Vöröskereszt képviselőjében járta be a hadifoglytáborokat, sajnos, tevékenységéről nem áll rendelkezésünkre beszámoló jelentés, habár feltételezhető, hogy útjáról beszámolót is írhatott. (De egy ilyen okirat információs értéke – jelen esetben – valószínű nem állana arányban az utána való kutatáshoz szükséges szellemi és anyagi ráfordításokkal.)

Manapság a köhécselés oka leginkább a cigarettázás szokott lenni, de akkor és még a harmincas években is a láz mellett a tbc vezető tüneteihez tartozott. Mikor megszületett a Streptomycin, a tbc-elleni első és hatékony antibiotikum – a tbc máris, hatékony szerrel való kezelés nélkül is elveszítette hajdani népbetegségjellegét, gyakorisága pedig több mint felére

csökkent, ami kétségtelenül a lakás- és a táplálkozási viszonyok lényeges javulásának volt köszönhető. Hogy a foglyotáborban a tbc gyakran előforduló kórkép lehetett, azt csak feledékenységünk halványíthatta el. Amikor Tscheik a Gyóni testvérpárral együtt volt két hónapig kórházban, akkor Géza és Mihály a tbc bevezető betegsége szakaszában lehetett. Mindketten bizonyosan tbc-ben haltak meg, Gézánál a magas láz mellett a mellkasi fájdalom nyilvánvalóan súlyos tüdőszöveti destrúció és pleurális folyadékgyülemre utaló jelként értelmezhető. A leírás ugyan nem szakavatott, de megengedi e véleményt. A szibériai foglyotáborban a tbc a biztonság határát súroló valószínűséggel a halálos ítéletet is jelentette. Mihály június 8-án, Géza 25-én halt meg. Talán az egyazon időpontban, netán azonos forrásból történt fertőzés lehetőségére is lehetne gondolni. Gézánál kifejezett tudatzavar is mutatkozott, amit nem könnyű, ma, annyi év távlatából és szakszerű orvosi feljegyzések hiányában megközelíteni. Tscheik azonban – sajnálatos módon – nem beszél leírásában saját betegségének tüneteiről, ami okán két hónapig ő is kórházban volt, a Gyóni testvérekkel együtt. Ha Tscheiknél is „tüdőcsúcshurutot” tételezünk fel, az legfeljebb csak annyit jelenthetne, hogy az ő ellenálló képessége messze jobb volt, ami akkor egyetlen biztosítéka volt a túlélésnek. Az olvasó azt is tudja persze, hogy a tbc-ben szenvedők regényhősként is bevonultak az irodalomba. George Sand nemcsak Chopint, hanem a zeneszerző tbc-jét és köhögését is charmant-nak (‘kecses, kedves, bájos’) találta, és írta is le.

Oknyomozásainkat ott kezdhethetjük el, hogy a Gyóni családnak mind a hat gyermeke 1894-ben diftérián esett át; egyik, a 4 éves Ádám június 10-én bele is halt. Az anya pedig ugyanebben az időben választja el a legkisebbet, és búskomor – majd elmebeteggé lesz, így olvasható az életrajzában (kiemelés tőlem – Sz. K.) Géza születése, valamint Mihály, Géza és Ádámka elhalálzásának dátuma, érdekes módon, valamennyi június hónapi történés. (Amiből sajnos használható továbbvezető elgondolás nem származik.) Gyóni teológus korában egy párba miatt öngyilkosságot kísérelt meg, de a szív felett a mellkason áthatoló pisztolygolyónak – a dolgok további alakulása szerint – nem voltak súlyos következményei; a

suicidumkísérlet azonban kétségtelenül sebezhető, labilis lelki alkatra utalhat.

De vajon az anyánál az elválasztáskor jelentkező búskomorság – időben egybeesett a kis Ádám halálával – belefér-e a laktációs pszichózis fogalmába? És ha igen, akkor Géza nyilvánvaló pszichés zavaraihoz családi terheltségként lenne-e értelmezhető? Szakszerű orvosi lelet vagy leírás hiányában milyen kórisme körvonalazható? Mindezek után egy hamburgi pszichiáter asszonyhoz fordultam, kérve szakvéleményét, aki ugyan névtelen kíván maradni, de szívesen áttanulmányozta az itt felsorolt adatokat – ami alapján véleménye a következő:

„Az anyának gyermekágyi pszichózisa volt, de nem világos, hogy mi érthető a későbbi elmebetegsége alatt, így nem közelíthető meg, vajon endogén depresszió vagy skizofrénia lett-e a laktációs pszichózisból; úgyhogy a szükséges adatok hiányában nem beszélhetünk családi terheltségről, mert nem tudhatjuk, hogy az anyának a későbbiek során súlyos neurózisa, endogén depressziója vagy netán skizofrén pszichózisa volt-e.

Gyóni Gézánál hirtelen tört ki a tudatzavar, mindenfajta »prodromalis« tünet nélkül, ami az endogén pszichózis ellen szól. Az akut kezdet, az időbeli összefüggés egy lázas (kiszáradt, legyengült) testi állapottal és a tünetek hullámzó, változékony volta exogén, tehát testi, szervi betegség hátterű pszichózis mellett szól (akute exogene Psychose vagy akutes hirnorganisches Psychosyndrom, sogenanntes Durchgangssyndrom), ami valószínűleg a testi állapot javulásával nyomtalanul el is tűnt volna. Ebbe beleférnek a paranoid (üldözéses) tartalmak is, mert egy exogén pszichózis tüneteileg bármelyik fajta endogén pszichózis tüneteit is utánozhatja. A családi terheltség irányába nem látok egyértelmű bizonyítékot. Ennyit tudok röviden mondani.”

Világosan megfogalmazott szakvélemény,

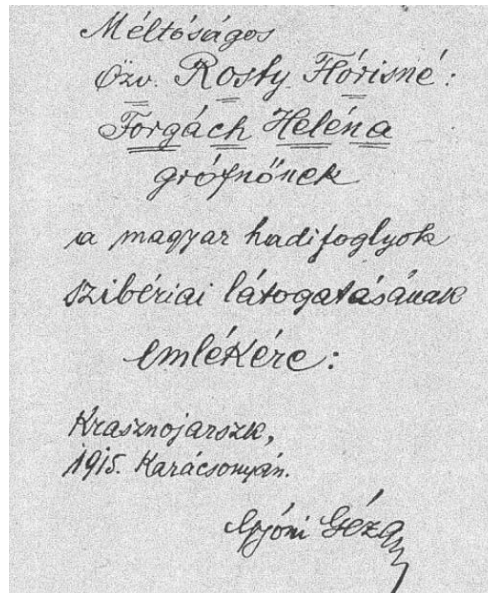
ennél többre a rendelkezésre álló adatok alapján nem is számíthatunk. Így aztán mégsem volt hiábavaló hónapokon keresztül tartó foglalatosságom, kérdések sokasága és a lehetséges válaszok okozta további kétségeim, sőt, felidéztem a gyermekkoromban átvészelt saját tbc primo-infekciómát és az akkori gyötrő

gondolataimat – amikor 13 évesen a halál gondolata foglalkoztatott: nem féltem ugyan, de azon elmélkedtem, hogyan fogok meghalni, milyen halottnak lenni, ti. úgy gondoltam, hogy halottként valahogyan kívülállóként szemlélhetem magamat, kettős egzisztenciában – és így nem szabadultam azon gondolattól, hogy Gyóni tudatzavara kapcsolatba lenne hozható nála a tbc gyors lefolyású és súlyos formájával. A költők sajátos lelki alkata, ami nála a háttér – benne az ifjúkori suicidumkísérlet –, kiegészítve a kezdeti háborús lelkesedést felváltó súlyos

kiábrándulás jelentette meghasonlással, továbbá a hadifogságában az elmúlás mezsgyéjén zátonyra futott egzisztencia a küszöbön álló vég tudatosulásával... – csoda-e, ha mindezen kifelé való megnyilvánulását közvetlen környezete elmebetegséggként értelmezte, vagy – az említett írásomban az általam is használt – „jámbor elborult elme” kifejezést használta a tragikus sorsú költő halála körülményeinek leírására?

Mindezek után a halál okát a súlyos lefolyású tbc-ben jelölhetjük meg, ami exogén pszichózissal járt együtt. Ezzel pedig sikerülhetett egy tragikus sorsú magyar költő halálának okát a rendelkezésünkre álló adatok alapján legalábbis megközelíteni, illetve in ex suppositione megfogalmazni.

DR. SZÓCS KÁROLY

Gróf Rostyné 1915 decemberében a krasnojarszki táborban tett látogatása alkalmával hozta haza a levelek a kálváriáról kéziratát, amihez Gyóni ezt a dedikációt írta

* Krasnojarszk, oroszul: Красноярск (neve: vörös part) nagyváros Szibériában a Jenyiszej partján.

ZALDIAR®

Paracetamol 325 mg/Tramadol 37.5 mg

BEVÁLT HATÓANYAGOK KIEGYENSÚLYOZOTT ARÁNYBAN

- Gyorsan és tartósan enyhíti a fájdalmat.*
- Közepesen erős fájdalmak kezelésére.*
- Mozgásszervi fájdalmak enyhítésére.*
- A NSAID-ok és a COX2-gátlók előnyös alternatívája.*
- Átlagos napi dózisa 3x1 tableta.*

[Megérkezett!]

A készítmény egyedülálló lehetőséget jelent a mindennapi gyógyításban, mert hatóanyagainak kombinációja additív hatásfokozódáshoz vezet.

A ZALDIAR tableta receptköteles, a beteg által fizetendő térítési díja:

1495 Ft

*Zaldiar – Product Monograph – 2002 october
lásd még: www.oep.hu

Teva Magyarország Zrt. • 2100 Gödöllő, Repülőtéri út 5., Postacím: 1074 Budapest, Rákóczi út 70-72.
R70 Irodaház, Telefon: (1) 288-6400, fax: (1) 288-6410, További információk: www.teva.hu